

УДК 334. 012.64

Сімків Л.Є.

*кандидат економічних наук, доцент**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

Побігун С.А.

*кандидат економічних наук**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДИСПРОПОРЦІЙНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

TRENDS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER DISPROPORTIONALITY OF ECONOMIC GROWTH

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються стан і особливості розвитку малого підприємництва в Україні. У процесі дослідження виявлено позитивні і негативні тенденції та зміни, визначено перспективи розвитку підприємницьких структур. На основі аналізу статистичних даних доведено, що сучасний стан суб'єктів малого підприємництва є нестійким і нестабільним. Розроблена двофакторна виробнича регресія Кобба-Дугласа. Обґрунтовано пропозиції щодо підвищення ефективності підтримки та визначення стратегічних напрямів розвитку малого підприємництва в Україні.

Ключові слова: мале підприємництво, диспропорційність економічного зростання, модель виробничої регресії, двофакторна виробнича регресія, підприємницькі структури.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются состояние и особенности развития малого предпринимательства в Украине. В процессе исследования выявлены позитивные и негативные тенденции и изменения, определены перспективы развития предпринимательских структур. На основе анализа статистических данных доказано, что современное состояние малого бизнеса неустойчиво и нестабильно. Разработана двухфакторная производственная регрессия Кобба-Дугласа. Обоснованы предложения по повышению эффективности поддержки и определение стратегических направлений развития малого предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: малый бизнес, диспропорциональность экономического роста, модель производственной регрессии, двухфакторная производственная регрессии, предпринимательские структуры.

ANNOTATION

The article investigates the status and development of small business in Ukraine. The study reveals positive and negative trends and changes, identified prospects of businesses development. Based on statistical analysis, it demonstrated that the current state of small businesses is fragile and unstable. Two-factor Cobb-Douglas production regression is developed. The proposals to improve the efficiency of support and identify strategic directions of development of small business in Ukraine are grounded.

Keywords: small business, disparity of economic growth, model of production regression, two-factor production regression, businesses.

Постановка проблеми. Розвиток малого підприємництва в Україні є одним із пріоритетних напрямів регіональної політики як окремих регіонів, так і країни в цілому, оскільки пов'язаний з вирішенням низки питань не тільки економічного, але й соціального характеру. Діяльність малих підприємств у першу чергу орієнтована на місто чи селище, де вони функціонують. Тому їх розвиток у певній мірі зале-

жить від дієвості органів місцевого самоврядування. З іншого боку, підприємництво відіграє значну роль у підвищенні соціально-економічного рівня розвитку регіонів, подоланні існуючих територіальних диспропорцій.

Тому формування основних напрямів підвищення ефективності функціонування малого підприємництва на регіональному рівні повинно базуватися на урахуванні інтересів територіальної громади, органів регіонального управління та місцевого самоврядування, бізнесових структур, тобто всіх суб'єктів економічної діяльності, розташованих у межах регіону. Досягнення компромісів між конкуруючими або різноспрямованими інтересами органів влади та підприємців є однією із цілей забезпечення ефективного розвитку підприємництва у регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем розвитку малого підприємництва, визначення його ролі в економічному розвитку країни та регіонів зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як К.О. Ващенко, З.С. Варналій, Л.І. Вороніна, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, В.І. Кредісов, Г.М. Рижакова, М.П. Бутко, Е.М. Лібанова, Г.В. Герасимчук та ін. У працях цих науковців розглянуто процес становлення малого і середнього бізнесу в Україні та особливості його розвитку в умовах посилення глобалізаційних тенденцій. Вивчалися основні причини гальмування розвитку малого підприємництва та перспективи його розвитку як на регіональному, так і на державному рівні. Однак зміни, що відбуваються в суспільстві не завжди позитивно впливають на діяльність малих суб'єктів господарювання. Тому, незважаючи на значну кількість досліджень щодо діяльності підприємницьких структур, визначення тенденцій розвитку малих підприємств України та окремих регіонів, усвідомлення їхніх конкурентних переваг та проблем розвитку і надалі залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану і особливостей розвитку малого підприємництва в Україні, виявлення пози-

тивних і негативних тенденцій та змін, пошук пріоритетних шляхів і напрямків розвитку підприємницьких структур у регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах системних структурних перетворень національної економіки підприємницький сектор виконує свою провідну роль і виступає гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя її громадян. Реальний стан цього сектора говорить про те, що підприємництво в Україні починаючи з 1991 року постійно розвивається. У державі, в умовах лібералізації ринкових відносин, створені сучасні передумови для його розвитку. Законодавством України не передбачено обмежень підприємництва певними видами економічної діяльності, обрання організаційно-правових форм його функціонування як юридичними, так і фізичними особами, котрі пройшли державну реєстрацію [1].

Слід зазначити, що малі та середні підприємства у своїй діяльності орієнтуються, головним чином, на регіональний ринок та вирішення місцевих проблем. Тому саме підприємництво повинно стати основою формування регіональної структури місцевого господарства із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку кожного конкретного регіону.

Його розвиток пов'язаний з вирішенням ряду питань не тільки економічного, але й соціального характеру, серед яких – забезпечення темпів економічного зростання, усунення територіальних диспропорцій, послаблення монополізації, створення нових робочих місць, підвищення зайнятості та рівня доходів населення, наповнення місцевих бюджетів тощо. В умовах дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів якраз малі підприємства здатні швидше вирішувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції, оперативно реагувати на зміни споживчого попиту і за рахунок цього забезпечувати необхідну рівновагу на споживчому ринку. Адже вони не вимагають великих стартових інвестицій, мають високу швидкість обігу коштів, спроможні швидко реагувати на зміни попиту і пропозиції.

Крім того, мале підприємництво сприяє формуванню конкурентного середовища, оскільки воно є антимонопольним за своєю природою, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес внаслідок численності елементів, що його складають, та високого їх динамізму в меншій мірі піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки воно виступає як дієвий конкурент, що підриває монополітичні позиції великих корпорацій.

При цьому додамо, що створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва в регіонах великою мірою залежить від комплексу відповідних дій і заходів місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого само-

врядування, що, у свою чергу, повинні бути втілені у регіональній політиці.

Регіональною політикою розвитку малого бізнесу слід вважати, з одного боку, чітко опрацьовану в законодавчому аспекті практичну діяльність центральних органів виконавчої влади і місцевих державних адміністрацій в усіх регіонах країни, спрямовану на створення необхідного комплексу умов розвитку малого підприємництва, а з іншого – соціально-економічні заходи, здійснювані на основі загальнодержавної політики, закріпленої у законодавстві, самими регіонами для досягнення певних регіональних і місцевих цілей та завдань [2, с. 65].

Однак розвиток підприємництва в Україні пов'язаний із низкою проблем:

- недосконалість та нестабільність законодавства у сфері розвитку малого підприємництва, що не дає можливості суб'єктам підприємництва планувати свою діяльність на тривалий період;

- непомірний податковий тиск та нестабільність податкового законодавства, що змушує деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва працювати в тіньовому секторі економіки;

- нестача внутрішніх фінансових ресурсів, складність доступу до зовнішніх джерел фінансування та залучення інвестицій, слабкі кредитні можливості підприємницьких структур;

- нерозвиненість інституцій ринкової інфраструктури підтримки малого підприємництва;

- ускладнений порядок проходження дозвільних (погоджувальних) процедур і, як наслідок, їх висока витратність;

- недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств;

- неналагодженість співпраці між органами самоврядування, місцевим бізнесом і недержавними організаціями;

- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

- недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств;

- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності

- низький рівень залучення молоді та сільського населення до малого підприємництва;

- відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу [3; 4; 5].

Протягом останнього десятиліття одним із основних завдань трансформації вітчизняної економіки є забезпечення подальшого розвитку малого підприємництва. Адже саме підприємництво може стати тим дієвим чинником, що забезпечить подолання стагнаційних тенденцій розвитку регіонів, формування сприятливого середовища для впровадження інновацій у всі сфери господарської діяльності з метою подолання регіональних диспропорцій та досягнен-

ня якісного економічного зростання. Однак зміни, що відбуваються в державі, не завжди позитивно впливають на діяльність малого бізнесу. Визначення тенденцій розвитку малих підприємств України та регіонів, усвідомлення їхніх конкурентних переваг і проблем має стати основою регіональної політики нашої держави.

За підсумками 2013 р., у структурі вітчизняного підприємництва частка малих підприємств становила 94,3%, середніх – 5,5% та великих – 0,2%. Протягом 2010–2013 рр. ці показники не зазнавали суттєвих змін. У розподілі за видами економічної діяльності пріоритетними сферами діяльності суб'єктів малого підприємництва залишаються торгівля та сфера послуг (ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку), питома вага яких від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) сумарно складає понад 50%. При цьому частка суб'єктів малого підприємництва у промисловості становила лише 11,7%, сільському, лісовому та рибному господарстві – 12,6%, сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям – 9,1%, будівництві – 9,4%, діяльності транспорту і зв'язку – 4,1% [6].

Важливим показником аналізу економічного стану підприємництва як в країні, так і регіоні є показник кількості малих підприємств на 10 тис. осіб населення, який протягом 2010–2013 років по Україні залишався майже незмінним і становив 70 малих підприємств, що значно менше, ніж в попередні роки. Найкраще значення цього показника було у 2007 р. – 84 одиниці. Для порівняння, кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення складає: у Великобританії – 460, у Німеччині – 370, в Італії – 680, у США – 472 [7].

В регіональному розрізі найкращі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України у містах Києві (266) і Севастополі (102), Одеській (103), Київській (102), Харківській (91), Запорізькій (80) і Дніпропетровській областях (83). Тільки в цих регіонах спостерігається перевищення кількості малих підприємств на 10 тис. населення над середньо українським показником. Це обумовлено специфікою місця розташування регіонів, особливостями економічного розвитку, великою кількістю підприємств, що займаються посередництвом і торговельною діяльністю. Можна стверджувати, що в інших регіонах України стан справ за показником кількості малих підприємств є ще гіршим. Найнижчими ці показники є в Тернопільській (45), Сумській (47), Закарпатській (45), Чернівецькій (44) та Рівненській (43) областях.

Загальна кількість суб'єктів малого підприємства на 10 тис. осіб наявного населення України у 2013 р. становила 271 одиницю проти 394 одиниць у 2010 р. Протягом аналізованого періоду цей показник скоротився на 31,2%. В регіональному розрізі найкращі по-

казники кількості суб'єктів малого підприємства на 10 тис. осіб наявного населення України в 2013 р. спостерігалися у містах Києві (599 одиниць) і Севастополі (465), Київській (429), Одеській (419), Харківській (410) і Миколаївській (406) областях. Найнижчі показники кількості суб'єктів малого підприємства на 10 тис. осіб наявного населення України в Сумській (307), Волинській (286), Львівській (284), Рівненській (284) та Тернопільській (283) областях.

При цьому варто зазначити, що кількість фізичних осіб-підприємців яка фігурує у статистичній звітності, не відповідає дійсності, так як в цю звітність включена значна кількість «підприємців», які в дійсності є продавцями великих магазинів і до підприємництва ніякого відношення не мають. Вони зареєстровані підприємцями для зменшення податкового навантаження на різні організації та підприємства торгівлі.

Істотні міжрегіональні відмінності в розвитку малого підприємства зумовлені впливом певних тенденцій розвитку нашої держави. З одного боку, динамічний розвиток економіки України не супроводжувався структурними змінами в регіонах, а отже, мав екстенсивний характер, коли зростають традиційні потужні промислові центри та залишаються у стані стагнації регіони з більш низьким рівнем промислового потенціалу. З іншого боку, існуванням типового для більшості постсоціалістичних країн феномену «столичного максимуму» ділової активності. Переважання концентрації ділової активності у столиці має значний вплив на формування міжрегіональних відмінностей розвитку малого підприємства та збільшення диспропорцій регіонального розвитку за більшістю показників.

Однак додамо, що суттєвий вплив на рівень соціально-економічного розвитку як країни, так і регіонів має не чисельність малих підприємств, а їх результативність. Одним із важливих показників, що характеризує ефективність розвитку підприємства є обсяг реалізованої продукції. Динаміка обсягів даного показника впродовж 2006–2012 рр. постійно зростає (за винятком кризового 2009 р.). Проте у 2013 р. обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) дещо знизився порівняно з попереднім роком, причому понад 60% продукції створено за рахунок торгівлі, 10% – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, близько 9% – промисловість, 7% – будівництво.

В регіональному розрізі спостерігаються значні відмінності в обсягах реалізованої продукції малими підприємствами. На основі аналізу цього показника можна виділити чотири групи регіонів:

- регіони з низьким рівнем обсягів реалізованої продукції до 5 млн грн – Закарпатська, Чернівецька області та м. Севастополь;

- регіони з середнім рівнем обсягів реалізованої продукції від 5 до 15 млн грн – Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Черкаська, Чернігівська Херсонська, Хмельницька області;

- регіони з рівнем реалізації продукції малими підприємствами вище середнього від 15 до 25 млн грн – АР Крим, Запорізька, Луганська, Львівська, Полтавська області;

- регіони з високим рівнем обсягів реалізованої продукції понад 25 млн грн – Дніпропетровська, Донецька, Київська, Одеська, Харківська області та м. Київ.

Таким чином, в Україні домінують регіони з середнім рівнем обсягів реалізованої продукції від 5 до 15 млн грн.

Для визначення можливих управлінських дій щодо змін обсягів реалізації продукції можна скористатися результатами досліджень моделі виробничої регресії. При побудові і використанні моделі виробничої регресії треба пам'ятати, що результати обсягу виробництва згладжуються (усереднюються), разом з тим побудована модель дає можливість зробити якісний аналіз виробництва в цілому.

Одним із часткових випадків виробничої регресії є двофакторна виробнича регресія Кобба-Дугласа [8].

Обсяг виробленої (реалізованої) продукції Y взагалі залежить від двох факторів: робочої сили X_1 , та основних засобів галузі (підприємства) X_2 :

$$Y = F(X_1, X_2).$$

Суттєвими факторами, що здійснюють вплив на зміну обсягів реалізації продукції малого підприємництва дослідники визначають такі як витрати на оплату праці працівників P (фактор мотивації праці) та власний капітал підприємств малого бізнесу K . Оскільки виробнича функція має степеневий вигляд, то виробничу регресію щодо таких підприємств можна зобразити у вигляді:

$$Y = a_0 P^{a_1} K^{a_2}.$$

Для дослідження такої функції було опрацьовано статистичні дані, які зведені до таблиці 1.

Таблиця 1
Окремі показники діяльності малих підприємств України в 2006–2013 рр.

Роки	Обсяг реалізованої продукції, млн грн	Фонд оплати праці, млн грн	Власний капітал на поч. року, млн грн
2006	357252,6	15786,4	203245,4
2007	436247,8	20206,1	216513,2
2008	492378,7	27113,4	257095,5
2009	456667,8	27725,4	313795,9
2010	568267,1	29885,1	387338,1
2011	607782,4	37052,3	441351,2
2012	672653,4	43071,3	436340,1
2013	670258,5	44528,8	488077,9

Джерело: [6]

За допомогою вбудованої функції MS Excel «Аналіз даних – Регресія» було отримано такі результати розрахунку (таблиці 2, 3, 4).

Таблиця 2

Регресійна статистика

Множинний R	0,975373
R-квадрат	0,951353
Стандартна помилка	0,058725
Спостережень	8

Джерело: розраховано авторами

Значення множинного коефіцієнта кореляції $R = 0,975373$ та детермінації $R^2 = 0,951353$ свідчить про високий рівень зв'язку між досліджуваними факторами та показником, оскільки є достатньо близькими до одиниці.

Таблиця 3

Дисперсійний аналіз

Дисперсія оцінки	Ступінь вільності df	Дисперсія SS	Середній квадрат відхилень MS	Критерій Фішера F
Регресія	2	0,337205	0,168603	48,89049
Залишок	5	0,017243	0,003449	
Разом	7	0,354448		

Джерело: розраховано авторами

Для оцінки достовірності отриманої моделі слід провести аналіз за критерієм Фішера. Оскільки розрахункове значення критерію $F = 48,89$ є більшим від табличного $F_{табл}(0,05; 2; 5) = 5,79$, то побудована модель є достовірною.

Таблиця 4

Результати розрахунку параметрів моделі

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика
Y-перетин	6,56642	0,962635	6,821298
Змінна P	0,517836	0,201193	2,573826
Змінна K	0,100485	0,011254	8,92905

Джерело: розраховано авторами

Аналіз розрахованих значень t-статистики доводить статистичну значимість знайдених параметрів моделі, оскільки табличне значення t-статистики складає $t(0,95; 5) = 2,571$, що є меншим від розрахованих у таблиці.

Таким чином, отримано такий вигляд виробничої функції для малих підприємств України:

$$Y = 710,82 P^{0,518} K^{0,1}$$

Аналіз статистичних показників доводить можливість проводити певний аналіз і робити такі висновки на основі побудованої моделі.

Відповідно до [9] параметр $a_1 = 0,518$ такої регресії є частинним коефіцієнтом еластичності і показує, що відбудеться зміна обсягів реалізації продукції малих підприємств на 0,518% при зміні фонду оплати праці на 1%. Водночас при

зміні власного капіталу на 1% зміна обсягів реалізації очікуватиметься лише на 0,1%.

Сума часткових коефіцієнтів еластичності $a_1 = 0,518$ і $a_2 = 0,1$, яка складає 0,618 дозволяє зробити висновки на основі показника однорідності, який називають загальним коефіцієнтом еластичності [9], а саме, що при збільшенні фонду оплати праці і власного капіталу підприємств в λ (стале число більше одиниці) разів викличе збільшення обсягу реалізації в число разів менше за λ , тобто в $\lambda^{0,618}$, що є меншим одиниці, тобто в цьому випадку при зростанні обсягів реалізації зростають витрати на одиницю продукції.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, з метою ефективного функціонування малого підприємництва як одного із дієвих факторів зниження регіональних диспропорцій в Україні та забезпечення якісного економічного зростання в державі необхідно:

- удосконалити законодавчі та нормативно-правові акти в галузі формування сприятливого середовища господарювання і стимулювання реалізації пріоритетних напрямів функціонування підприємницьких структур;

- стимулювати дієвість асоціацій товаровиробників з метою налагодження координації взаємодії між владними структурами і суб'єктами підприємницької діяльності;

- забезпечити розвиток соціального партнерства органів влади, підприємницьких структур, громадських організацій (укладання партнерських угод і договорів про співпрацю);

- удосконалити систему формування, розробки та реалізації регіональних програм розвитку малого та середнього бізнесу;

- удосконалити систему методів адміністративної підтримки реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, упровадження новітніх технологій і заходів підприємницькими структурами;

- проводити маркетингові дослідження шляхом створення системи територіального маркетингу товарів, послуг, які виробляються в межах регіону;

- удосконалити фінансово-податкову політику підтримки суб'єктів малого підприємництва (що передбачає прями гарантовані позики; пільгове оподаткування; цільове субсидіювання малих підприємств, що працюють у пріоритетних напрямках економіки регіону, зокрема, ЖКГ, переробка сільськогосподарської продукції, інноваційна діяльність тощо; цільове бюджетне

фінансування; залучення коштів населення для фінансування бізнес-проектів);

- підвищити ефективність використання створених інституцій ринкової інфраструктури підтримки малого бізнесу (бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, консалтингових та юридичних фірм) з метою зростання рівня ділової активності в регіоні і налагодження співпраці між місцевою владою і підприємницькими структурами;

- сприяти розширенню виставкової та ярмаркової діяльності підприємницьких структур (створення або виділення місць для проведення виставок, розповсюдження рекламної продукції, організація презентацій продукції та послуг, проведення спеціалізованих галузевих ярмарків, надання інформації про виставки, які проводяться в інших регіонах, та сприяння у пошуку потенційних партнерів);

- забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату, інформаційної відкритості регіону;

- сприяти усуненню адміністративних бар'єрів на шляху розвитку підприємницьких структур.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / [К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Е.М. Лібанова та ін.]. – К. : Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
2. Умеров Р.Е. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні / Р.Е. Умеров // Економіка та управління національним господарством. – 2012. – № 10(136). – С. 64-67.
3. Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Прохорова В.В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку малого підприємництва України / В.В. Прохорова // Бізнесінформ – 2012. – № 9. – С. 132-135.
5. Варналій З.С. Мале підприємство: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – 4-те вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukr.stat.gov.ua>.
7. Мильнер Б.З. Теория организаций; 2-е изд., перераб. и доп. / Б.З. Мильнер. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 480 с.
8. Производственная функция Кобба-Дугласа и ее свойства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://life-prog.ru/1_15310_proizvodstvennaya-funktsiya-kobba-duglasa-i-ee-svoystva.html.
9. Толбатов Ю.А. Эконометрика : підручник для ВУЗів / Ю.А. Толбатов. – К. : Четверта хвиля, 1997. – 320 с.